

6. ПОШУКИ ОБДАРОВАНОСТІ

Катерина Леонідівна Мілютіна,

доктор психологічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу
інтелектуального розвитку обдарованої особистості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 159.9:37.015.3

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ОТОЧЕННЯ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ОБДАРОВАНОГО ПІДЛІТКА

У період динамічного розвитку держави та швидкого розповсюдження інформації важливе місце займає питання особистості. На особистість як на члена суспільства, покладено надзвичайно велику відповідальність. Також до неї висувають вимоги щодо прояву чітко вираженої активної особистісної позиції.

Об'єктом дослідження є особливості ціннісно-сміслової сфери підлітків.

Предметом дослідження є розвиток ціннісно-сміслової сфери та самооцінки обдарованих підлітків залежно від впливу соціальних інститутів.

Підлітковий вік – це один зі складних періодів в онтогенезі людини. Він охоплює період розвитку дітей від 11–12 до 15 років, що характеризується різким підйомом життєдіяльності та глибоким перебудуванням організму. У цей період не лише відбувається суттєве перебудування психологічних структур, що склалися раніше, але й виникають нові утворення, закладаються основи свідомої поведінки, вимальовується загальна спрямованість у формуванні моральних уявлень і соціальних установок. Від народження людина знаходиться у суспільстві, де вона росте, розвивається і вмирає. На розвиток людини впливає безліч різних біологічних та соціальних чинників. Головними соціальними інститутами, що впливають на становлення особистості, є сім'я, друзі, навчальні заклади, Інтернет, кіно та література. Ціннісно-сміслова сфера є визначальним утворенням особистості. Вона впливає на поведінку людини у кожній конкретній ситуації, визначає загальну спрямованість її життя, а також допомагає осмислити власне існування та оточуючі явища і світ в цілому. Особистісні смисли – це

структури глибинного прошарку в модулі образу світу. У кризовий період підліткового віку ціннісно-сміслова система особливо рухлива. Тому, на наш погляд, більш точно відображає процес розвитку особистості, її становлення на певному етапі життя, описання динаміки змін, що відбуваються в ціннісно-смісловій сфері.

У рамках дослідження висуваються наступні гіпотези.

Гіпотеза 1. Домінування соціального інституту «Інтернет» впливає на цінність добра.

Гіпотеза 2. Навчальний заклад впливає на рівень самооцінки підлітків.

Гіпотеза 3. Соціальний механізм – Інтернет – впливає на формування ціннісних орієнтацій підлітків.

Мета статті: дослідження ціннісних орієнтацій обдарованих підлітків та виявлення впливу соціальних інститутів на формування ціннісно-орієнтаційної сфери підлітка.

Відповідно до поставленої мети висуваються наступні завдання.

- 1) проаналізувати літературні джерела з проблеми ціннісних орієнтацій та інститутів соціалізації підлітків;
- 2) виміряти рівень самооцінки та виявити ціннісні орієнтації підлітків залежно від домінування певного соціального інституту;
- 3) виявити та науково обґрунтувати роль соціальних інститутів у формуванні рівня самооцінки та ціннісних установок підлітків.

Методи дослідження

До теоретичних методів дослідження належать аналіз основних понять, систематизація матеріалу, порівняння й узагальнення даних, а також моделювання.

Емпіричні дослідження виконувалися із застосуванням методів анкетування, інтерв'ювання, психодіагностичного тестування, було використано наступні методики: методика «Інститути та механізми соціалізації» А. І. Лучинкіної, методика Дембо – Рубінштейн для вимірювання самооцінки підлітків, проєктивна методика «Картина світу», шкала базових переконань Бульман, методика «Ціннісні орієнтації» Шварца.

Опис вибірки

Нашим основним завданням було розглянути відмінності рівня самооцінки та ціннісних орієнтацій залежно від домінування певного соціального інституту (школа, друзі, кіно та література, Інтернет, сім'я тощо). Було проведено емпіричне дослідження, спрямоване на визначення рівня самооцінки та цінностей підлітків. У дослідженні прийняла участь перша експериментальна вибірка.

У дослідженні взяли участь учні різного віку, які навчалися у спеціалізованому навчальному закладі з поглибленим вивченням іноземних мов (13, 14, 15, 16, 17, 18 років). Їх було розподілено на першу (13–14 років), другу (15–16 років) та третю (17–18 років) групи.

Загалом вибірка складалася з 93 чоловік, з яких 49 хлопців та 44 дівчини.

Респондентів було проінформовано про конфіденційність результатів дослідження, а також наголошено на тому, що потрібно поставились до опитувальника серйозно, із зацікавленістю.

Отримані результати було введено до пакету даних SPSS, де відбувалася їх подальша статистична обробка.

Окрім вікового та статевого розподілу нами було виконано динаміку механізмів соціалізації, залежно від домінування конкретного інституту соціалізації (рис. 1).

Із діаграми зрозуміло, що для соціального інституту «Інтернет» на першому місці знаходиться механізм соціальної фасилітації та самореалізації. Соціальна фасилітація пояснюється тим, що такий інститут дає можливість самовираження, постійної презентації

себе іншим. Орієнтованість на інших також є проявом механізму соціальної фасилітації. Механізм самореалізації має досить цікаве пояснення. Він є більш актуальним для цього виду соціального інституту, оскільки в Інтернет-середовищі також відбувається процес соціалізації. Особистість може демонструвати особисті властивості не лише в реальному житті, але й у віртуальному світі, за допомогою перенесення власних творчих здібностей в інше середовище. В Інтернеті підліток може створювати віртуальну ідентичність та обирати різні стратегії життєвої поведінки, створювати власний соціальний простір. Механізм навіювання посідає третє місце.

Конформність майже не важлива для цього інституту, оскільки порівняно з навчальним закладом чи неформальними об'єднаннями, в Інтернет-середовищі немає жорсткого контролю виконання правил.

Інститут «навчальний заклад» використовує механізми соціалізації в рівній мірі, проте більше – копіювання, оскільки у навчальному закладі дитина спостерігає поведінку однокласників, вчителів, частково переймаючи її. Введення системи оцінок, порівняння результатів, створення атмосфери змагання притаманні навчальному закладу, тому тут проявляється заниження впливу механізму соціальної фасилітації. Механізм інтересу також відіграє значну роль у цьому інституті, тобто дитина в цьому віці активно залучена до навчального процесу. Це здійснюється через шкільну соціалізацію та може демонструвати, чи подобається дитині перебувати у навчальному закладі, а отже – шкільна освіта їх задовольняє також.

За результатами дослідження можна сказати, що найбільший вплив на розвиток самооцінки підлітків мають такі соціальні інститути, як:

- «сім'я»;
- «навчальний заклад»;
- «друзі»;
- «Інтернет».

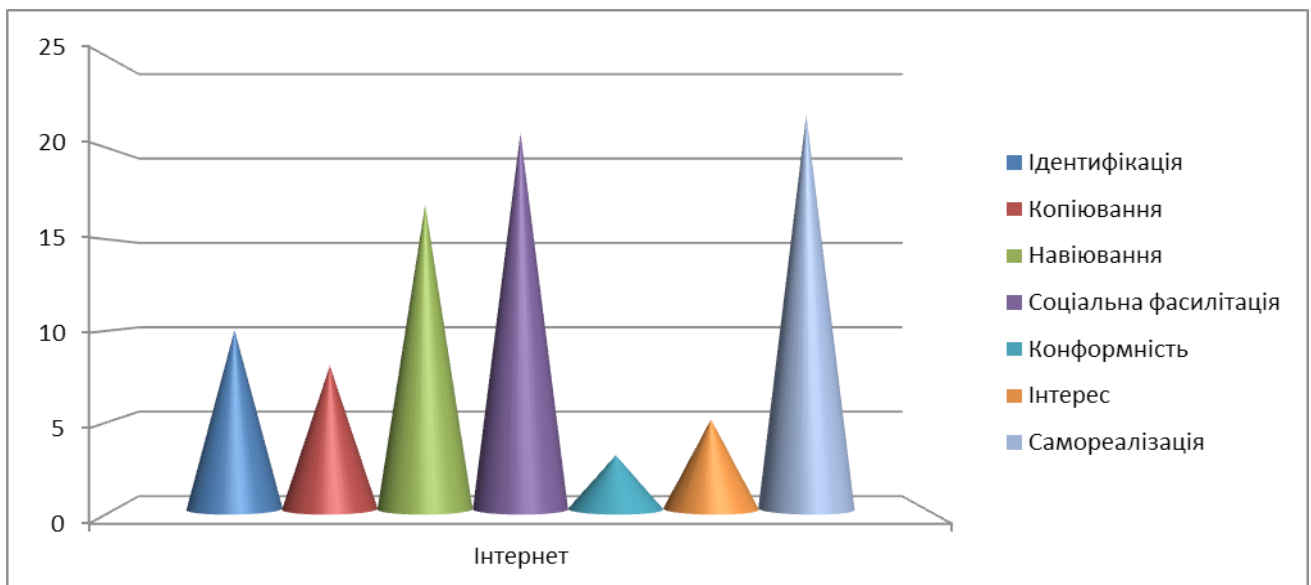

Рис. 1. Динаміка використання механізмів соціалізації за домінування соціального інституту «Інтернет»

Головним соціальним інститутом у житті підлітків є «сім'я». Залежно від атмосфери у сім'ї, дитина може мати адекватну, занижену або завищену самооцінку. Із сім'ї дитина черпає приклади поведінки в соціумі, тому важливо, щоб ця сім'я була доброю, люблячою. Головним механізмом соціалізації у підлітків 13–18 років є інтерес, а другим – самореалізація. Вплив кіно та літератури є менш помітним і менш ефективним.

Найбільш вираженим механізмом соціалізації у сім'ї є ідентифікація. У сім'ї майже відсутній механізм інтересу та самореалізації.

Головними механізмами соціалізації у навчальному закладі є копіювання та навіювання. Відносно незначну роль відіграє механізм соціальної фасилітації та конформності.

Для інституту «друзі» більш важливими є копіювання та ідентифікація, а менш важливими – навіювання та самореалізації.

В соціальному інституті «кіно та література» визначальними є механізми навіювання та самореалізації. Менш відчутно на цьому соціальному інституті позначаються механізми соціальної фасилітації, ідентифікації, копіювання та конформності.

Що ж стосується Інтернету, то тут найбільш важливими є механізми соціальної фасилітації, самореалізації та навіювання. Механізми конформності та інтересу є найменш значущі для підлітків через домінування цього типу соціального інституту. Тобто за допомогою самореалізації підліток розширює межі власного соціального простору та досвіду.

Для підлітків із домінуванням соціального інституту «Інтернет» основними цінностями є:

- прихильність світу;
- доброта людей;
- справедливість світу;
- контрольованість світу;
- випадковість;
- власне «Я»;
- ступінь везіння.

У цілому цінність добра виявилася нижче норми, а саме обезціненою для 12 % підлітків із домінуванням соціального інституту «сім'я», для 19 % – інституту «навчальний заклад», для 21 % – інституту «друзі», для 14 % – інституту «кіно та література», а також у 35 % підлітків із домінуванням соціального інституту «Інтернет».

Також було виділено вікові відмінності між важливістю соціальних інститутів для підлітків. Серед учнів 9-го класу – це «друзі» для дівчат та «сім'я» для хлопців, а серед учнів 10-го класу, навпаки – «сім'я» у дівчат та «друзі» у хлопців. Для учнів 11-го класу соціальні інститути «навчальний заклад» та «сім'я» є найбільш важливими для дівчат і хлопців, до того ж з великим відривом від інших інститутів.

Вікова різниця між механізмами соціалізації майже не відчувається. Для респондентів, що належать до категорії обдарованих учнів, характерним є механізм інтересу.

На самооцінку підлітків впливає механізм самореалізації, ідентифікації, навіювання та конформності. При цьому необхідно зазначити, що конформність та навіювання мають негативний вплив на самооцінку.

